

POSTANOWIENIE

Dnia 13 stycznia 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Antoni Górski (przewodniczący)

SSN Władysław Pawlak (sprawozdawca)

SSN Karol Weitz

w sprawie z wniosku E. S.
przy uczestnictwie R. C.
o podział majątku wspólnego,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 13 stycznia 2017 r.,
skargi kasacyjnej uczestnika
od postanowienia Sądu Okręgowego w K.
z dnia 23 czerwca 2015 r., sygn. akt II Ca [...],

oddala skargę kasacyjną.

UZASADNIENIE

Postanowieniem wstępnym z dnia 2 grudnia 2014 r. Sąd Rejonowy w K. oddalił wniosek uczestnika R. C. o ustalenie nierównych udziałów w majątku wspólnym zgromadzonym z wnioskodawczynią E. S. oraz ustalił, że w skład tego majątku wchodzi nieruchomość położona w K. przy ul. C. i udziały w spółce z o.o. A. w K..

Powyższe rozstrzygnięcie zapadło w następującym stanie faktycznym: Strony zawarły związek małżeński 27 sierpnia 1987 r. W 1991 r. uczestnik rozpoczął prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie projektowania. Współpracował z K. C. i K. S., który posiadał uprawnienia projektowe i do czasu

uzyskania takich uprawnień przez uczestnika, sygnował swoimi uprawnieniami sporządzane przez uczestnika projekty. Projekty architektoniczne powstawały w ten sposób, że najpierw uczestnik sporządzał szkic w uproszczonej formie w postaci zarysu domu, z krótkim opisem pomysłu, a następnie zatrudnieni pracownicy rozwijali koncepcję, po czym odbywały się konsultacje, podczas których decydujący głos należał do uczestnika. Wnioskodawczyni nigdy nie uczestniczyła w sporządzaniu projektów. Po uzyskaniu stosownych uprawnień, pod projektami podpisywał się tylko uczestnik, zaś wnioskodawczyni nie była wymieniana jako autor czy współautor, a jedynie w niektórych katalogach wskazywano ją jako osobę współpracującą.

W 1993 r. uczestnik wydał pierwszy katalog z projektami. Od tego czasu ilość zamówień na projekty wzrosła, a uczestnik zatrudniał kolejnych architektów. Od 1995 r. prowadzona przez uczestnika działalność gospodarcza zaczęła przynosić większe dochody. Obroty za 1999 r. sięgały już ok. 20 000 000 zł rocznie.

We wrześniu 2001 r. uczestnik założył sp. z o.o. A. w K. z kapitałem zakładowym w wysokości 4 050 000 zł, podzielonym na 8 100 udziałów po 500 zł każdy, które objął jako jedyny wspólnik. Kapitał zakładowy został pokryty wpłatą pieniężną w kwocie 50 000 zł, pochodzącą z dochodów, jakie przynosiła prowadzona przez niego działalność gospodarcza oraz aportem stanowiącym autorskie prawa majątkowe do 444 projektów architektoniczno-budowlanych, o łącznej wartości 4 000 000 zł.

W latach 1998-2000 uczestnik kupował udziały w nieruchomości położonej w K. przy ul. C.. W umowach wskazywał, że udziały kupuje za środki pochodzące z majątku odrębnego.

Wnioskodawczyni nie przywiązywała wagi do kwestii finansowych. Krytykowała uczestnika za to, że dużo pracuje. Interesowała się bioenergoterapią i ezoteryką. Ukończyła studia na Wydziale Architektury Politechniki [...], ale nie uzyskiwała uprawnień w zakresie projektowania. Pełniła funkcje kierownicze w spółce A., ale nie uczestniczyła aktywnie w jej działalności. Po zakupie w 1999 r. nieruchomości położonej w Z. zabudowanej pensjonatem O., pełniła funkcje dyrektora. Nie dbała jednak o wyniki finansowe i działalność ta przynosiła straty.

Wyrokiem z dnia 13 października 2009 r. Sąd Okręgowy w K. orzekł rozwód małżeństwa stron.

Oddalając wniosek uczestnika o ustalenie nierównych udziałów w majątku wspólnym, Sąd pierwszej instancji uznał, że przeprowadzone postępowanie dowodowe nie wykazało, aby wnioskodawczyni, poza imprezami organizowanymi w Willi Orła trwoniła majątek stron, czy też rażąco naruszała obowiązki wobec rodziny.

Nieruchomość położoną przy ul. C. w K., Sąd Rejonowy zaliczył do majątku wspólnego stron, bowiem została zakupiona w trakcie trwania małżeństwa i nie zostało wykazane przez uczestnika, iż środki na nabycie pochodziły z majątku odrębnego, tak jakby to wynikało z jego oświadczeń składanych przy nabywaniu udziałów w tej nieruchomości.

Odnosząc się do kwestii przynależności do majątku wspólnego stron udziałów w spółce A., Sąd Rejonowy wyjaśnił, że w przypadku 100 udziałów zostały one nabyte za środki pieniężne uzyskane z dochodu z prowadzonej działalności gospodarczej, a zatem wchodziły do majątku wspólnego. Z kolei pozostałe udziały zostały pokryte aportem w postaci autorskich praw majątkowych, które wprawdzie stanowiły majątek odrębny uczestnika, jednak zważywszy na ograniczoną surogację na gruncie przepisów k.r.o. (art. 33 pkt 3), obowiązujących w czasie nabywania tego składnika majątkowego oraz przepisy przejściowe noweli do k.r.o. z 17 czerwca 2004 r. (art. 5 ust. 2 i ust. 5 pkt 1), także i te udziały weszły do majątku wspólnego stron.

W wyniku apelacji uczestnika, Sąd Okręgowy w K. zmienił orzeczenie Sądu Rejonowego w zakresie rozstrzygnięcia w przedmiocie wniosku o ustalenie nierównych udziałów, w ten sposób, że ustalił udział uczestnika na 70%, a wnioskodawczyni na 30%. W pozostałym zakresie oddalił apelację.

W uzasadnieniu Sąd drugiej instancji podzielił wywody prawne Sądu pierwszej instancji co do orzeczenia w przedmiocie przynależności do majątku wspólnego stron nieruchomości położonej w K. przy ul. C. oraz udziałów w spółce A..

Sąd Okręgowy uznał natomiast za zasadny wniosek uczestnika o ustalenie nierównych udziałów w majątku wspólnym w proporcji 70% do 30% na jego korzyść.

Za ważny powód w rozumieniu art. 43 § 2 k.r.o. przyjął fakt istnienia długotrwałej - prawie 7 letniej separacji, która był wynikiem decyzji wyłącznie wnioskodawczyni, a w tym czasie majątek był gromadzony dzięki wysiłkom uczestnika, w szczególności jego projektom architektonicznym.

W skardze kasacyjnej opartej na pierwszej podstawie, uczestnik zaskarżył postanowienie Sądu drugiej instancji w części oddalającej jego apelację.

Zarzucił naruszenie art. 5 ust. 2 ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy - Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2004, nr 162, poz. 1691, dalej „nowela do k.r.o. z dnia 17 czerwca 2004 r.”), przez jego niezastosowanie do oceny przynależności udziałów spółki A. sp. z o.o. do danego majątku i w ich miejsce zastosowanie art. 5 ust. 5 pkt 1 noweli do k.r.o. z dnia 17 czerwca 2004 r.; art. 5 ust. 5 pkt 3 noweli do k.r.o. z dnia 17 czerwca 2004 r., przez jego niezastosowanie do podziału majątku stron, co było wynikiem błędnego przyjęcia, że w sprawie stosuje się art. 5 ust. 5 pkt 1 noweli do k.r.o. z dnia 17 czerwca 2004 r.; art. 33 pkt 10 k.r.o. w brzmieniu nadanym nowelą do k.r.o. z dnia 17 czerwca 2004 r., przez jego niezastosowanie do oceny przynależności udziałów spółki A. sp. z o.o. do danego majątku, wynikające z błędnej interpelacji przepisów i przyjęcie, że zastosowanie w tym przypadku znajdzie art. 33 k.r.o. w brzmieniu obowiązującym przed wejściem w życie noweli do k.r.o. z dnia 17 czerwca 2004 r.; art. 35 k.r.o. przez jego niezastosowanie, wynikające z braku rozważenia przez Sąd możliwości dokonania przesunięcia majątkowego, do jakiego doszło między stronami odnośnie do nabycia udziałów w spółce A. sp. z o.o. do majątku osobistego uczestnika, podczas gdy zachowania, w tym zwłaszcza wnioskodawczyni świadczą o wyraźnej intencji dokonania przesunięcia majątkowego skutkującego przynależnością udziałów w spółce A. sp. z o.o. do majątku osobistego uczestnika.

We wnioskach skargi kasacyjnej uczestnik domaga się uchylenia powyższego orzeczenia w zaskarżonej części oraz pkt II postanowienia Sądu Rejonowego i w tym zakresie przekazania sprawy Sądowi Rejonowemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Na gruncie stosunków majątkowych małżeńskich zastosowanie instytucji surogacji majątkowej polega na zastąpieniu jednego składnika majątku osobistego innym składnikiem - *res succedit in locum pretii et pretium in locum rei*. Przesłankami tak rozumianej surogacji są dwa wymagania. Po pierwsze, aby jedno i to samo zdarzenie spowodowało wyjście określonego przedmiotu z majątku osobistego i nabycie innego przedmiotu majątkowego oraz po drugie, aby przedmiot nabyty był uzyskany także w sensie ekonomicznym kosztem majątku osobistego (por. wyrok Sądu Najwyższego dnia 12 maja 2000 r., V CKN 50/2000, nie publ.). Celem regulacji prawnej związanej z zastosowaniem konstrukcji surogacji jest utrzymanie w majątku osobistym każdego z małżonków wszystkiego tego co małżonek otrzymał za przedmioty stanowiące jego majątek osobisty i to niezależnie od tytułu prawnego uzyskanej w zamian za nie korzyści majątkowej. Zasadzie surogacji podlegają nie tylko przedmioty majątkowe nabyte przez małżonka ze środków uzyskanych za przedmioty majątkowe należące do jego majątku osobistego (surogacja pośrednia), ale także przedmioty nabyte w drodze tzw. surogacji bezpośredniej (np. w drodze zamiany).

Przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego normujące surogację w stosunkach majątkowych małżeńskich uległy zasadniczej zmianie po wejściu w życie noweli z dnia 17 czerwca 2004 r. Do 20 stycznia 2005 r. działanie mechanizmu prawnego surogacji było ograniczone do przedmiotów wymienionych w pkt 1 i 2 art. 33 k.r.o., co wynikało z usytuowania i brzmienia art. 33 pkt 3 k.r.o., który stanowił, iż do majątku odrębnego wchodziły przedmioty majątkowe nabyte za środki uzyskane w zmian za przedmioty wymienione w punktach poprzedzających, czyli nabyte przed powstaniem wspólności ustawowej, a także przedmioty majątkowe nabyte przez dziedziczenie, zapis lub darowiznę, chyba że spadkodawca lub darczyńca inaczej postanowił. W związku z tym, surogacja nie miała zastosowania do przypadku nabycia składników majątkowych w trakcie trwania małżeństwa np. za środki pieniężne uzyskane przez jednego z małżonków z tytułu przysługujących mu majątkowych praw autorskich, które z mocy art. 33 pkt 10 k.r.o. (w wersji obowiązującej do 20 stycznia 2005 r.), stanowiły ówczesny majątek odrębny małżonka. W stanie prawnym wówczas obowiązującym ukształtował się w doktrynie, jak i orzecnictwie pogląd, iż art. 33 k.r.o. zawierał

swoisty *numerus clausus* w zakresie składu majątków odrębnych małżonków. Oznaczało to, że do tych majątków mogą przynależeć jedynie te przedmioty, które zostały wyraźnie wymienione w tym przepisie, zaś pozostałe składniki majątkowe nabyte w trakcie trwania małżeństwa przez małżonków, których stosunki majątkowe podlegały wspólności ustawowej wchodziły do majątku wspólnego (zob. uzasadnienia do uchwał Sądu Najwyższego z dnia 24 lipca 1997 r., III CZP, OSNC 1998, nr 1, poz. 3, z dnia 13 marca 2008 r., III CZP 9/08, OSNC 2009, nr 4, poz. 54, postanowienie z dnia 11 września 2003 r. III CZP 52/03, OSNC 2004, nr 11, poz.169).

Po wejściu w życie noweli do k.r.o. z dnia 17 czerwca 2004 r. zakres zastosowania zasady surogacji w odniesieniu do majątków osobistych małżonków uległ rozszerzeniu, co związane było ze zmianą przepisu art. 33 k.r.o. Mianowicie po wyliczeniu w pkt. 1-9 składników majątku osobistego (w tym majątkowych praw autorskich) każdego z małżonków, w pkt 10 postanowiono, że do majątku osobistego należą też przedmioty majątkowe nabyte w zamian za składniki majątku osobistego, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Powyższa zmiana regulacji prawnej dotyczącej surogacji w stosunkach majątkowych małżeńskich stanowi potwierdzenie przedstawionej interpretacji o zawężonym zakresie surogacji w poprzednim stanie prawnym. Wynikało to z przyjętej przez ustawodawcę koncepcji rozległej ochrony majątku wspólnego niekiedy kosztem majątku odrębnego małżonków, w zakresie przynależności majątkowej, jakkolwiek wówczas obowiązujące przepisy nie pozbawiały małżonka, którego kosztem majątku odrębnego doszło do zwiększenia majątku wspólnego, roszczeń o zwrot nakładów z jego majątku odrębnego na majątek wspólny. Za przykład mogą posłużyć przepisy art. 215 § 2-4, art. 232 § 4 oraz art. 237 ustawy z dnia 16 września 1982 r. ustawy - Prawo spółdzielcze w wersji obowiązującej do 23 kwietnia 2001 r.

Nabycie udziałów przez uczestnika w założonej przez niego jednoosobowej spółce z o.o. A. nastąpiło we wrześniu 2001 r. i kapitał zakładowy w zakresie 4 000 000 zł został pokryty aportem stanowiącym jego majątkowe prawa autorskie do 444 projektów architektoniczno-budowlanych. Zważywszy na przedstawiony wyżej stan prawny wówczas obowiązujący, w tym odnośnie do surogacji ograniczonej do przedmiotów majątkowych wymienionych w art. 33 pkt 1 i 2 k.r.o.,

tak uzyskane udziały, pomimo że zostały nabyte za środki stanowiące jego majątek odrębny, weszły z mocy art. 31 w zw. z art. 32 § 1 k.r.o. do majątku wspólnego. Podkreślić należy, że skutek ten nastąpił *ex lege*, a wobec tego do zmiany własnościowej pod względem podmiotowym co przynależności majątkowej tych udziałów nie mógł doprowadzić, jak nietrafnie wywodzi skarżący, przepis art. 5 ust. 2 noweli do k.r.o. z dnia 17 czerwca 2004 r., zgodnie z którym jeżeli w dniu wejścia w życie ustawy stosunki majątkowe małżonków podlegały wspólności ustawowej, składniki majątków istniejące w tym dniu zalicza się do majątku wspólnego albo do majątków osobistych, stosownie do przepisów ustawy. Zaprezentowana przez uczestnika interpretacja skutkowałaby przesunięciem określonych składników majątkowych z majątku wspólnego do majątku osobistego małżonka, co byłoby rozwiązaniem nie dającym się pogodzić z brzmieniem i celem przepisów intertemporalnych zawartych w noweli do k.r.o. z dnia 17 czerwca 2004 r. W istocie rzeczy rozważany przepis zawiera normę ogólną, którą należy rozumieć w ten sposób, że z chwilą wejścia w życie tej noweli istniejące w tym dniu składniki majątkowe, które stanowiły majątek odrębny małżonków, stają się ich majątkiem osobistym.

Konstrukcja przepisu art. 5 ust. 2 noweli do k.r.o. z dnia 17 czerwca 2004 r. jest zbliżona do art. VIII ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. - Przepisy wprowadzające kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. 1964, Nr 9, poz. 60). Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 10 stycznia 1968 r., III CZP 102/67, (OSNCP 1968, nr 8-9, poz. 133) rozstrzygając m.in. na kanwie tego przepisu problematykę przynależności majątkowej składnika majątkowego, który według przepisów art. XVIII przepisów wprowadzających kodeks rodzinny z 1950 r. został objęty majątkiem wspólnym, zaś zgodnie z przepisami kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z 1964 r., tego rodzaju składnik był już zaliczany do majątku odrębnego jednego z małżonków, stanął na stanowisku, że jeśli na mocy stosownych przepisów dany składnik majątkowy stał się majątkiem wspólnym, to wejście następnie w życie przepisów, według których taki przedmiot jest składnikiem majątku odrębnego, nie przekreśla skutków prawnych wynikających z przepisu, wedle którego ten przedmiot w przeszłości stał się składnikiem majątku wspólnego.

Sądy obu instancji trafnie przyjęły, że właściwym przepisem intertemporalnym noweli do k.r.o. z dnia 17 czerwca 2004 r., dającym rozwiązanie spornego zagadnienia przynależności majątkowej udziałów w spółce z o.o. A. jest art. 5 ust. 5 pkt 1, stosownie do którego przepisy dotychczasowe stosuje do oceny skutków czynności rozporządzających małżonków sprzed wejścia w życie ustawy (por. też uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2008 r., V CSK 355/07, nie publ.). Przyjmuje się, że czynnością prawną rozporządzającą jest taka czynność, której celem i bezpośrednim skutkiem jest przeniesienie, obciążenie albo zniesienie prawa majątkowego. Nie znaczy to oczywiście, aby czynność taka miała zawsze powodować zmniejszenie ogólnego stanu aktywów danej osoby. Najczęściej bowiem rozporządzenie połączone jest równocześnie z uzyskaniem innego aktywu. W związku z tym wyrażone w tym przepisie reguły międzyczasowe mają zastosowanie nie tylko do dokonywanych przez małżonków czynności prawnych dotyczących zarządzania majątkiem wspólnym, ale także co do skutków prawnych czynności prawnych związanych z nabyciem określonych składników majątkowych do majątku wspólnego bądź odrębnego. W konsekwencji nabycie w 2001 r. udziałów w spółce A. w kontekście ich przynależności majątkowej nie mogło być oceniane na podstawie art. 33 pkt 10 k.r.o. w wersji obowiązującej od 20 stycznia 2005 r.

Wbrew stanowisku uczestnika, w sprawie nie ma zastosowania reguła zawarta w art. 5 ust. 5 pkt 3 noweli do k.r.o. z dnia 17 czerwca 2004 r., ponieważ wspólność majątkowa małżeńska stron ustala po wejściu w życie tej noweli. Poza tym norma zawarta w tym przepisie ma charakter procesowy, a nie materialno-prawny.

Z ustaleń faktycznych stanowiących podstawę zaskarżonego orzeczenia, które wiążą Sąd Najwyższy w postępowaniu kasacyjnym (art. 398¹³ § 2 k.p.c.), nie wynika, aby po wejściu do majątku wspólnego udziałów w spółce A. - co nastąpiło z mocy prawa - strony w ogóle dokonały przesunięć majątkowych, pomijając już kwestię zachowania w tej mierze właściwej formy takiej czynności prawnej. Na gruncie art. 35 k.r.o. zarówno w orzecznictwie Sądu Najwyższego, jak i w literaturze prawniczej brak jednolitych stanowisk w kwestii możliwości przesunięć majątkowych między majątkiem wspólnym i osobistym małżonków, czyli

w ramach stosunków wewnętrznych (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 czerwca 1975 r., III CRN 134/75, OSNCP 1976, nr 6, poz. 136, uchwała z dnia 28 stycznia 1988 r., III CZP 86/87, nie publ.). Jeśli bowiem chodzi o stosunki zewnętrzne, to treść art. 35 zd. 2 k.r.o. w sposób jednoznaczny przesądza o niedopuszczalności rozporządzenia przez któregokolwiek z małżonków, względnie zobowiązania się do rozporządzania udziałem, który w razie ustania wspólności przypadnie mu w majątku wspólnym lub w poszczególnych przedmiotach należących do tego majątku, na rzecz osób trzecich.

Przyjmując za właściwy w tej materii nurt opowiadający się za dopuszczalnością rozporządzeń w czasie trwania wspólności ustawowej majątkowej przedmiotem wchodzącym w skład tego majątku przez jednego z małżonków na rzecz drugiego małżonka (por. uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 10 kwietnia 1991 r., III CZP 76/90, OSNCP, 1991, nr 10-12, poz. 117, uchwała z dnia 19 grudnia 1991 r., III CZP 133/91, OSPiKA 1992, nr 7-8, poz. 171), wskazać trzeba, że do ważności takich przesunięć konieczne jest zachowanie formy wymaganej dla danej czynności prawnej (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 stycznia 1964 r., III CO 64/63, OSNCP 1964, nr 11, poz. 220). Zgodnie z art. 180 k.s.h. (obowiązującym od 1 stycznia 2001 r.) zbycie udziału w sp. z o.o. powinno być dokonane w formie pisemnej z podpisami notarialnie poświadczonymi, ze skutkami wyrażonymi w art. 73 § 2 k.c. w zw. z art. 2 k.s.h., tj. pod rygorem nieważności.

Oczywiście okoliczność, że udziały w spółce A. weszły do majątku wspólnego stron, nie pozbawia uczestnika w sprawie o podział majątku wspólnego prawa do domagania się w trybie art. 45 § 1 k.r.o. rozliczenia nakładu z majątku osobistego jakim były jego majątkowe prawa autorskich na majątek wspólny w postaci udziałów w tej spółce.

Skarżący pomimo objęcia zakresem zaskarżenia rozstrzygnięcia o przynależności do majątku wspólnego nieruchomości położonej w K. przy ul. C. nie sformułował jednak zarzutów. Zgodnie z art. 398¹³ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy rozpoznaje skargę kasacyjną w granicach zaskarżenia oraz w granicach podstaw; w granicach zaskarżenia bierze jednak z urzędu pod rozważę nieważność

postępowania. Dlatego wobec braku zarzutów, Sąd Najwyższy nie mógł w tej materii przeprowadzić kontroli kasacyjnej.

Mając na względzie powyższe, Sąd Najwyższy orzekł na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.

jw